

Franci Pivec

Sveta brata Ciril in Metod kot zavetnika Evrope

Povzetek: Izhodišče članka je Slomškova ustanovitev molitvene bratovščine sv. Cirila in Metoda, ki naj bi pomagala k zedinjenju katoličanov in pravoslavcev. S tem je prebudil zanimanje za slovanska apostola, ki pa sta pred tem in za tem doživljala različne oblike instrumentalizacije v nasprotju z njunimi hotenji. Že za svojega življenja sta bila žrtvi političnih interesov, kar se je dogajalo tudi v kasnejših obdobjih, pogosto v obliki nacionalističnega prisvajanja njune ideje. Njuna razglasitev za Zavetnika Evrope je upravičena, obenem pa zahteva kritično soočenje z zgodovinskim potvarjanjem njunega delovanja. V tem oziru imamo dober zgled v slovenskih poznavalcih obeh misijonarjev, posebej v A.M. Slomšku in F. Grivcu, ki sta razumela transnacionalni pomen Cirila in Metoda. Na teh osnovah bi lahko veliko prispevali k oblikovanju evropskega spomina, ki mu doslej nismo posvečali primerne pozornosti. Pri tem bi bilo koristno upoštevati Halbwachsova in Assmannova teoretična izhodišča o »prostorih spomina« in »figurah spomina«. Predvsem pa je treba spoštovati Slomškov napotek, da Ciril-Methodove ideje ne morejo uspevati, če se vanje vmešavajo politični in državni interesi ki težijo k prevladi ene strani nad drugo.

Ključne besede: Ciril-Methodova ideja, zedinjenje kristjanov, verski zavetniki, zavetniki Evrope, evropski spomin, A. M. Slomšek

Summary: Approach to Ss. Cyril and Methodius as the Patrons of Europe

The starting point of the article is Slomšek's foundation of the Ss. Cyril and Methodius prayer fraternity, which should have facilitated the unification of Catholics and Orthodox Catholics. By doing so, he brought attention to the Slav apostles who, before and after that, went through different forms of instrumentalisation that was opposed to their beliefs. Even when they were still alive they were victims of political interests, which also happened in later times, often in the form of a nationalist appropriation of their ideas. Their proclamation as the Patrons of Europe is justified, but at the same time requires a critical approach towards the historical distortion of their acts. In this respect, a

good example is provided by the Slovene experts on these two missionaries, especially A. M. Slomšek and F. Grivec, who understood the transnational significance of Cyril and Methodius. On these grounds, we could make a significant contribution towards the European memory, which has been neglected so far. At the same time, it would be useful to take Halbwachs' and Assmann's theoretical approach of "places of memory" and "figures of memory" into account. But mostly one would have to take Slomšek's advice that the ideas of Ss. Cyril and Methodius cannot be successful if political and national interests interfere, with the intention of one side overruling the other.

Keywords: *the idea of Ss. Cyril and Methodius, unifying Christians, patron saints, Patrons of Europe, European memory, A. M. Slomšek*

Uvod

»... iz tega namena sim lansko leto o naših občjih duhovnih vajah željo razodel, de naj bi se pod obrambo Marije Matere Božje in slovenskih aposteljnov ss. Cirila in Metoda (deleč od vsaciga državniškega ali politiškiga namena in brez vsake osebne koristi) k zedinovanju nezedinjenih grekov sploh in posebej ločenih Slovenov (Slovanov) molitvena družba napravila ...« (Slomšek 1852). Skozi stoletja se je zvrstilo kar nekaj poizkusov obujanja spomina na delovanje svetih Cirila in Metoda med Slovani oz. v Srednji Evropi – npr. Bolgari, glagoljaši, nekajkrat Sveti Sedež, panslovansko gibanje, unionisti, Strossmayer – vendar je šlo vselej za takšno ali drugačno instrumentalizacijo, Slomšek pa se je pred tem izrecno ogradil. Izjemnih misijonarjev ni preoblačil v »nacionalne apostole«, za kar so se potegovali mnogi drugi, ampak ga je očitno vodil pravi ekumenski duh. Nevsiljiva »Slomškova ideja«, ki ji Franc Grivec ni pripisoval resnega vpliva (Grivec 1909, 33), je zanesljivo sprožila obširen proces, okronan celo z encikliko papeža Leona XIII. »Grande Munus« leta 1880 (Leon XIII. 1880).

Ciril in Metod sta po odločitvi papeža Janeza Pavla II. leta 1980 dočkala še posebno »kanonizacijo« v apostola Evrope, kar je desetletje kasneje ob obisku Velehrada utemeljil z naslednjimi besedami: »V Velehradu (kot npr. na Monte Casinu, od koder je sv. Benedikt zgradil latinsko Evropo) odkrivamo vogelni kamen evropske edinosti, kjer sta solunska brata za vedno vtisnila rimsko in bizantinsko izročilo. Oba velika prispevka, oboje izročil, čeprav sta različni, pripadata drug drugemu. Skupaj oblikujeta krščansko Evropo – nekdanjo in sedanjo« (Janez Pavel II. 1990). Odličen poznavalec Cirila in Metoda, nekdanji nuncij v Beogradu in nato kardinal Hermenegild Pellegrinetti, ki je pred osemdesetimi leti v mariborski stolnici vodil zadušnico za umrlim škofom Karlinom, je v knjigi, izdani leta 1939, zapisal, da pri svetih bratih »ni bilo nič tistega, kar bi danes imenovali nacizem; ni bilo nobene asimilacije drugih narodov«, saj sta, kljub zastopanju bizantinskega cesarja, »brez omahovanja dala vse tujemu, še napol barbarskemu narodu« (Pellegrinetti 1939). Ko nekomu dodajamo nazive in vloge, o kakršnih sam ni nikoli razmišljal, je še toliko pomembnejše, da dobro poznamo njegovo delo in vanj ne vpletamo svojih lastnih misli in interesov.

Ciril-Metodova ideja

Ciril in Metod nista bila prva misijonarja krščanstva v Srednji Evropi, saj so bili pred njima tukaj že Oglejci, irsko-škotski duhovniki in bavarski misijonarji. Hočeš nočeš sta se znašla na šahovnici političnih interesov, pri čemer niti njun bizantinski cesar ni bil nevtralen (Ferluga 1987). Veliko bolj usodno zanju pa je bilo, da sta bila na presečišču interesov Rima in Frankovske države. Za Rim sta bila sprejemljiva bodisi kot neposredna utrjevalca njegove oblasti v Srednji Evropi ali kot utemeljitelja slovanske avtonomije na račun nemškega vpliva (Krek 1881). Pod nobenim pogojem pa nista bila sprejemljiva za Salzburg ali Passau. Nedvomno sta našla duhovni ključ do »slovanske cerkve«, a slovanski vladarji niso bili sposobni njuno delovanje ustrezno zavarovati kot je izza salzburške in pa savske duhovščine stal Ludvik Nems.

Francis Dvornik ugotavlja, da po Rastislavu niso več prav vedeli, kaj pomeni slovanska liturgija, podprta s pisavo in ob tem še civilni zakonik – Zakon sudnij ljudem, – ki sta ga ponudila bizantinska misijonarja (Dvornik 1964). Kocelj npr. niti ni upal poslati Metoda k posvetitvi ptujске cerkve sv. Ožbalta leta 873, kar bi mu kot panonskemu metropolitu pripadalo, ampak je to prepustil Salzburgu (Dopsch 2002). Na videz postranska stvar, je vseeno napovedala konec slovanskega zanesenjaka, sicer sinu bavarske matere, zadnji udarec Kocljevi Panoniji pa je zadal Svetopolk, h kateremu se je zatekel Metod, da bi doživel le še to, kako bodo razgnali in prodali v suženjstvo njegove visoko izobražene duhovne, ki so potem postavili na noge bolgarsko kulturo (Havlik, 1964). Rim pa za »osvojitev« Panonije ni več potreboval Slovanov, ampak je moral spreobrniti nove zavojevalce Madžare, kar je tudi storil.

Ciril in Metod sta odtlej povezana le z razklanostjo Evrope na katoliški in pravoslavni del, pri čemer naj bi pomagala k zedinjenju, ker da o tem govori njuno izročilo. To je predvsem »slovansko vprašanje«, ker je to obenem pot do združitve Slovanov v eno državo. Misijonarja sama sta se prepričala, da se Slovani med sabo raje vojskujejo kot družijo. Kako naj bi Slovani v kasnejših stoletjih povezali Rim in Konstantinopel, če so evropske križarske vojske raje naskakovale bizantinskega cesarja kot jeruzalemskega vezirja?

Nekatera slovanska okolja so ljubosumno čuvala glagolico kot svojo identiteto, a tudi kot most do pravoslavja, vendar so jo trijezičniki (pila-

tovci) brez milosti preganjali in jo je dokončno priznal šele II. vaticanski koncil, ko je bilo že zdavnaj prepozno (Krajnc 2003). Po Grivcu so bili »zapadni narodi in knezi preomejeni in presebični, zato papeži niso imeli zadostne realne opore za svoje idealne načrte« (Grivec 1909, 16).

Enciklika »Grandes Munus« je nedvomno velik preobrat na tem področju, vendar ji na Vzhodu niso verjeli in za Moskvo je bila »rimsko-jezuitska mahinacija Strossmayerja«, nekaterim preveč navdušenim škofom se je usedla za vrat avstro-ogrsko policija, Pij X. pa jih je leta 1905. poklical v Rim in jih opomnil, kar je *Corriere della Sera* proglasil kot »italijansko zmago« (Reljanović 2000). »Unija« v resnici ni imela prave podpore, česar se je očitno dobro zavedal tudi Slomšek, zato je bil skrajno previden in je vztrajal na terenu vere. Poznal je dogajanje na Poljskem, kjer so »unijačenje« odkrito razlagali kot latinizacijo vzhodne Cerkve in obenem kot njeno polonizacijo. Strossmayer je bil glede tega veliko pametnejši in je – morda tudi pod Slomškovi vplivom – v svoji novi baziliki ustvaril resnični prostor dialoga, ki človeka še danes preseneti.

Julija Payman (1963) piše o pogledih na zedinjenje, ki jih je slišala od vodje Orientalnega inštituta v Rimu škofa d'Herbignyja, da je Sovjetska Zveza prava priložnost za uveljavitev katolicizma v Aziji, saj spominja na Rimski imperij, ki je bil najhujši nasprotnik krščanstva, potem pa je sam poskrbel za njegovo prevlado v Evropi. Čeprav bo tudi tokrat tekla mučeniška kri ... (d'Herbigny 1926).

Od leta 1907 do leta 2007 se je v moravskem Velehradu ob grobu sv. Metoda zvrstilo deset unionističnih kongresov, od katerih jih je devet (do leta 1947) sousmerjal Franc Grivec v duhu svojega zapisa iz knjige o Cirilu in Metodu: »Vrnimo se k sv. Cirilu in Metodu, katerih delo in življenje se toliko sijajneje blešči, kolikor bolj napredujejo znanstvene raziskave. Delajmo, da bomo sv. Cirilu in Metodu postavili dostojne oltarje v srcih našega ljudstva in da bo ljudstvo moglo tudi na oltarjih naših cerkva gledati kipe in slike naših apostolov, ki sta tako globoko ljubila slovansko ljudstvo« (Grivec 1927, 162).

Povratek zavetnikov

V Vzhodni Evropi se po razpadu socialističnih režimov dogaja velika repriza vseh vrst zavetnikov – nacionalnih patronov, državnih kultov, političnih svetnikov, deželnih zavetnikov, priprošnjikov za razne pokli-

ce in situacije. Nacionalni voditelji spet nastopajo kot nekakšni »athleta Christi«, kar je bilo običajno v srednjem veku. Obnavljajo, a tudi na novo izmišljajo se nacionalni miti, lokalne legende, tudi transnacionalni vzori (Samerski 2007).

Pomembne družbene vloge igrajo Vaclav za Čehe, Štefanek za Slovake, sv. Štefan za Madžare, Štefan za Romune, Ivan Rilski za Bolgare, sv. Sava za Srbe, Kliment Ohridski za Makedonce, Aleksandr Nevski za Ruse itd. Ne nastopajo vsi na enak način, razlike so velike ter zelo pomenljive. Praviloma so povezovalci razsute nacije ali države, so pa tudi zastraševalci nepriljubljenih sosedov. Nanje se vežejo nacionalni miti, nastopajo v službi države ali določene stranke oz. ideologije in podpirajo gospodarstvo kot npr. v hercegovskem Međugorju, poljskem Lichenu ali romunski Recei. Za Manuela Castellsa je vse skupaj tranzicijski pojav in izraz »obrambne lokalne identitete« proti globalizaciji in reakcija na občutek izgubljenosti posameznikov v prevelikem svetu, v katerem potrebujejo vodnika, ki mu verjamejo (Castells 1997, 61).

Že zelo dolgo se verske zavetnike na Vzhodu ali Zahodu dojema različno. Katoliška Cerkev je že na tridentinskem koncilu formalizirala postopek kanonizacije, medtem ko pravoslavna Cerkev tega ni formalizirala in njeni svetniki predstavljajo drugačno družbo. Pogosti so »dirigirani kultki«, pri katerih se Cerkev podreja državnemu interesu. Kljub desetletjem življenja v sekularni državi so ljudje čez noč obnovili dojemanje nacionalnega-državnega kot sakralnega, kar je bil na nek način tudi sprevržen mentalni model komunizma. Na Zahodu so verski zavetniki slike in kipi v cerkvah, ki jih občudujejo zaradi njihove zgodovinske in umetniške vrednosti, iz katere izžareva pomenljiva simbolika. Zelo skrbijo za njihovo moderno estetiko in so jih očistili predmodernega kiča. O njih se pogovarjajo na simpozijih in opravljajo zgodovinske ter teološke raziskave. Zahodni voditelji se praviloma ne vidijo na oltarjih v družbi svetnikov. Na Vzhodu je vse drugače in svetništvo pomeni konkretno moč in ne zgolj abstraktno simboliko. Ljudje si želijo veličastnih inscenacij, ki jih potrjujejo, da so izbran »božji narod«. Verski zaščitniki na Vzhodu se vključujejo v »kulturo kolektiva«, medtem ko jih na Zahodu pričaka »kultura individualizma« (Zach 2008, 37).

Transnacionalni zavetniki Evrope

Papež Pavel VI. je že leta 1964 oklical Benedikta iz Nursije za zavetnika Evrope. Leta 1980 mu je Janez Pavel II. pridružil slovanska apostola Cirila in Metoda, leta 1999 pa je dodal še Brigito Švedsko, Katarino Siensko in Terezijo Benedikto od Križa (Edith Stein). Predstavljali naj bi kulturne temelje Evrope ter njeno nacionalno in versko raznolikost. S tem je začelo nastajati nekaj, čemur so se vsi dolgo izogibali – evropski spomin.

Skupno spominjanje je zapleten in občutljiv proces, ki ga nezadostno razumemo. Treba si je pomagati s teoretskimi modeli, od katerih so najpogostejši »prostori spomina« Mauricea Halbwachsa (1939) in »figure spomina« Jana Assmanna (1992). Ko gre za pripovedi živih prič iz bližnje preteklosti, ki se spreminjajo in prilagajajo, govorimo o komunikacijskem spominu. Ko gre za dolgoročne, manj prilagodljive zgodbe, pa govorimo o kulturnem spominu. Pri slednjem gre pogosto za religijo, figure spomina so »tradicije, ki utrjujejo zamišljeno skupnost«. Prostori tega spomina so najpogosteje lokalni ali nacionalni in jih določajo religiozni elementi, zelo pogosto prav nacionalni svetniki oz. zavetniki (Rohdewald 2008).

Glede na to, da nacionalni miti in zavetniki pogosto sprožajo ali vsaj podpirajo konflikte med entitetami v Evropi, se seveda takoj postavlja vprašanje, kakšno vlogo imajo pri tem transnacionalni zavetniki Evrope. Nekaj lahko rečemo o Cirilu in Metodu, ker imata za seboj že dolgo zgodovino, v kateri sta bila:

- utemeljitelja zedinjenja Slovanov, ki pa razen utopičnih panslavistov nikogar ne zanimata;
- pretveza za agresivno »bolgarizacijo«, ki je narekovala okupacijo Makedonije zaradi »osvoboditve« Klimenta Ohridskega;
- srbska apostola, ker je Solun z Dušanovo Makedonijo »zibelka srbstva« in šele kasneje sta prestopila v slovansko službo;
- predhodnika protestantizma, ker sta uveljavila materinščino;
- začetnika slovanske rase ...

Vidimo, da na Balkanu, kjer bi bila njuna transnacionalnost najbolj potrebna, z njo nista mogla prodreti, niti v Jugoslaviji, ki je izrazito potre-

bovala povezovalno idejo. Slej kot prej so ju desakralizirali in podredili nacionalistični politiki ter celo v njenem imenu sakralizirali nacionalizem. Prihod zavetnikov Evrope je padel v čas tranzicijske nacionalne evforije, ampak morda je prav ta okoliščina najpomembnejša od vseh. Evropski patroni sami po sebi ne morejo vplivati na umiritev političnih strasti, ampak jim je treba zagotoviti besedo ter pripravljenost za razmislek.

Tu pa sta spet aktualna oba glavna slovenska nosilca Ciril-Methodove ideje: Franc Grivec z njegovo kritiko našega neopravičljivega nepoznavanja svetih bratov in A. M. Slomšek s preprosto molitvijo »Pomozite nam svete nebesa, in vsa zemlja združi se od sončnega vzhoda do zahoda, podreti žalostno steno razkolnije, koja že toliko let jutrovih in večernih krisijanov serca ločik«.

Reference

- Assmann, Jan.** 1997. Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München: Beck.
- Castells, Manuel.** 1997. The Information Society, Vol. II. The Power of Identity. Oxford: Blackwell.
- D'Herbigny, Michel.** 1926. L'Aspect religieux de Moscou en octobre 1925. Roma: Pont. Institutum Orientalium Studiorum.
- Dopsch, Heinz.** 2002. Zwischen Salzburg, Byzanz und Rom. Zur Missionierung Pannoniens im Jahrhundert. *Zalai Múzeum, Elektronikus Periodika Archivum*, 11:267-295.
- Dvornik, Francis.** 1933. *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*. Prague: Orbis.
- — —. 1964. The Significance of the Missions of Cyril and Methodius. *Slavic Review* 23. Št. 2:195-211.
- Ferluga, Jadran.** 1987. Pota in metode bizantinske politične in kulturne ekspanzije na Balkanu od srede VII. do prvih desetletij XI. stoletja. *Zgodovinski časopis* 41. Št. 4:573-583.
- Grivec, Fran.** 1909. *Vzrhodno cerkevno vprašanje* (Ponatisnjeno iz Voditelja). Maribor: samozaložba.

- — —. 1927. *Sv. Ciril in Metod*. Ljubljana, Apostolstvo sv. Cirila in Metoda.
- Halbwachs, Maurice.** 1939. *La mémoire collective*. Paris: Presses universitaires de France.
- Havlik, Ljubomir.** 1964. Constantin and Methodius in Moravia. *Sbornik Praci Filozoficke Fakulty Brnenske University* C11:27-50.
- Janez Pavel II.** 1990. Govor v Velehradu, 22. aprila 1990. *Bogoslovni vestnik* 67:481.
- Krajnc, Slavko.** 2003. Franc Grivec o slovanskem bogoslužju in glagolici. V: E. Škulj (ur.) *Grivčev simpozij v Rimu*, 231-244. Celje: Mohorjeva družba.
- Krek, Gojmir.** 1881. *Papeška pisma britanskega muzeja in sv. Metodij*. Celovec: s.n.
- Leon XIII.** 1880. *Grande Munus. Papal Encyclicals* Online. <http://www.papalencyclicals.net/Leo13/113cym.htm> (pridobljeno 12. 11. 2013).
- Payman, Julija.** 1963. Tradicija Sv. Cirila in Metoda. *Slovenska država* 14. Št. 10:4.
- Pellegrinetti, Hermenegild.** 1939. *La catechesi cristologica dei Ss. Cirilo e Metodio*. Milano, Signorelli.
- Pivec, Franci.** 2012. Über Grenzen sprechen. Eine Doppelstadt Maribor-Graz als Beitrag zu einer europäischen Erinnerungskultur. V: W. Petritsch, W. Graf, G. Kramer, Hg. *Kärnten liegt am Meer. Konfliktgeschichte/n über Trauma, Macht und Identität*. Klagenfurt/Celovec: Drava Verlag.
- Reljanović, Marijo.** 2000. Enciklika Grande Munus i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji. *Rad. Zavoda povj. znan. HAZU u Zadru* 43:355-374.
- Rohdewald, Stefan.** 2008. Figures of (Trans-)National religious Memory of the Orthodox Southern Slavs before 1945: An Outline on the Examples of ss. Cyril and Methodius. *TRAMES* 12. Št. 3 (62/57):287-298.
- Samerski, Stefan,** ur. 2007. *Die Renaissance der Nationalpatrone*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.

Slomšek, Anton Martin. 1852. Pastirski list. *Zgodnja Danica* 5. Št. 29:115.

Zach, Krista. 2008. *Neue Karrieren für ostmitteleuropäische Nationalpatrone im modernen Säkularstaat?* Magdeburg: Otto-von-Guericke-Universität, Institut für Soziologie.